ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ДАХОБУДІВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

© Богдан Якимович, Орися Демська-Кульчицька*, 2000
Львівський національний університет
*Інститут української мови НАН України, Київ

Дахобудівна термінологія становить питому частину загальної системи української будівельної термінології, яка, на жаль, як і інші українські терміносистеми, не отримала належного аналізу, систематизації та опису в сучасному українському мовознавстві. Так, у бібліографічних джерелах знаходимо поодинокі розвідки в галузі будівельної термінології, як наприклад, Марченко В.С. Основні способи термінотворення: На матеріалі будівельної термінології // Культура слова, 1980, вип. 18, С.36–40; *Кузема В.Г.* Лексика житлового будівництва у народному мовленні Поділля // В кн.: Полтавсько-київський діалект – основа національної мови. К., 1954. – С.115–129; *Присяжнюк В.З.* Давні назви житла і його частини // Українська мова і література в школі. – 1976. – № 7. – С.84–85. Щоправда, попри відсутність теоретичних праць у галузі української будівельної термінології, маємо кілька лексикографічних робіт на цьому матеріалі, у яких хоча й окремо не виділена дахобудівна термінологія усе ж наявна, як частина загальнобудівельної лексики. Це: Словник будівельної термінології: Проект. – Харків; Київ: ДВУ, 1930. – 255с. – (УАН ІУНМ Матеріали до української термінології та номенклатури; Т. 18); Російсько-український будівельний словник / М-во України у справах будівництва та архітектури; Ком. наук. термінології АН України; Уклад. В.М.Гордяєв та ін. – Київ: В-во "Укрархбудінформ", 1994. – 509с., Російсько-український словник. Будівництво / Уклад. М.Т.Ярмоленко. Д.С.Кривенко, Ю.О.Піщаленко та ін., за ред. Л.О.Симоненко, Д.С.Кривенко. – Київ, Будівельник, 1994. – 252с.

Виділення дахобудівної термінології в окрему термінологічну підсистему зумовлено і інтролінгвальними, і екстралінгвальними факторами. Важливими екстралінгвальним фактором є інтенсивний розвиток власне дахобудівної промисловості, в межах якої не менш бурхливо розвиваються власні технології і напрямки, що вимагають номінації, а отже спонукають до появи в сучасній українській мові нових слів-термінів, які далі й формують терміносистему. Тут йдеться, насамперед, про виробництво якісно нових покрівельних матеріалів, розширення ринку збуту, появу нового споживача, імпорту технологій в Україну.

З погляду інтралінгвального, термінології будь-яких галузей професійно-трудової діяльності характеризуються певними ознаками, які й визначають їх лінгвістичну сутність.

Так, зокрема, однією з історичних ознак термінології є її функція комунікативного обслуговування професійно-трудових потреб людини.

Історичний розвиток даху, тісно пов'язаний з розвитком будинків, сягає у далеке минуле, коли першими "будовами" біля печер були охоронні дахи. І, очевидно, відтоді відбувається номінація такої реалії об'єктивної дійсності як дах для реалізації функції комунікативного обслуговування охоронно-трудових, а згодом професійно-трудових потреб людей. З еволюцією даху еволюціонує і дахова термінологія, відбувається її нагромадження і внутрішня систематизація.

Так у межах української дахобудівної термінології виділилися наступні групи термінів: 1) назви даху за типом конструкції: *охоронний дах, каркасно-стельова конструкція, стріха, кроквовий дах, дах з платвовою структурою*; 2) назви даху за

формою: *двосхилий (причілковий) дах, односхилий дах, шатровий дах, чотирисхилий дах, напівпричілковий дах, мансардовий дах.*

РІЗНОВИДИ ФОРМ ДАХІВ

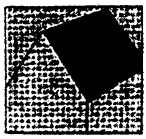

Двосхилий (причілковий) дах

Це найпоширеніша форма даху, яка має два варіанти конструкції: кроквову або фермову системи. Такий дах виправдав себе з конструктивного. До численних варіантів двосхилого даху належать дахи з рівномірним або нерівномірним кутом спаду або розміром звиска.

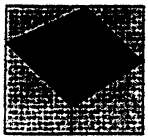

Односхилий дах

Односхилий дах відзначається багатофункційністю. Його використовують часто для прибудов, простих будівель, виробничих чи складських приміщень. Останніми роками все частіше використовують поєднані в одну цілість кілька односхилих дахів, які творять мальовничий даховий комплекс. Схил даху, як правило, розміщують до навітряного боку, так щоб він міг би добре захищати від вітру дощу і снігу. На сонячному боці така конструкція даху дає можливість розмістити великі елементи освітлення.

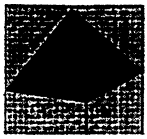

Шатровий дах

Ця форма даху зустрічається досить рідко, оскільки придатна тільки для квадратового або майже квадратового плану. При такій формі даху симетрія є визначальним елементом: виразні і пластичні форми і лінії об'єднуються на вершині. Стрімкі шатрові дахи на вежах і дзвіницях справляють враження вказівників і служать за орієнтири на відкритих теренах і в межах міст.

Чотирисхилий дах

Чотирисхилий (вальмовий) дах належить до найстаріших дахів і асоціюється з найдавнішим людським житлом. Він підкреслює захисну функцію даху і надає будинкові репрезентативного вигляду. Наявність дахових вікон (голубників) може підкреслювати характерні риси чотирисхилого даху.

Напівпричілковий дах

Напівпричілковий дах має також довгу історичну традицію. Його вживають там, де найпомітніше місце стрімкого причілку - біля гребеня - потребує захисту. Напівпричілковий дах відрізняється своєрідним виглядом. Цю форму даху ще сьогодні широко використовують тоді, коли причілки (фронтони) потрібно захищати від негоди.

Мансардовий дах

Ця форма даху виникла до певної міри з потреби пристосувати стриховий простір для житла. Попри те, що сьогодні необхідності в цьому нема, мансардові дахи продовжують будувати. Мансардовий дах забезпечує великі можливості щодо оптимального використання піддашшя: його похилі поверхні є значно коротші, натомість біля бічних стін можна багато чого розмістити.

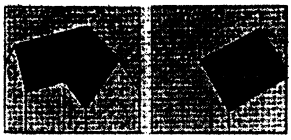

Комбінації різних форм дахів

Зауважимо, що подані вище терміни в українській мовознавчій і будівельній науці вживаються непослідовно. Паралельно також функціонують і синонімічні терміни, що інколи неадекватно номінують сам об'єкт номінації форму даху. Тому пропонуємо уніфікувати ці терміни і вживати їх таким чином: 3) назви елементів даху: *мансардові вікна, дахова ніша, дахова лоджія, універсальний даховий лаз*; 4) назва елементів покрівлі: *гребінь, дахівка, ціла дахівка,* (дахівка) *половинка, причілкова дахівка.* Крім виробничо-технічних термінів на позначення типів покрівельних матеріалів, у сучасній українській дахобудівній термінології виділяються номенклатурні назви. Прикладом номенклатури є назви різновидів дахівки, які подає на прикладі одного з потужних продуцентів – фірми БРААС: *франкфуртська дахівка, подвійна–S, старонімецька, таунус, "бобровий хвіст", "монах"*; 5) назви спеціальних елементів покрівель: *фірафікс, злучник гребенів, вакафлекс, аероелемент звиска*; 6) назви додаткових забезпечень даху: *клямра, плівка дахова, шальювання*; 7) назви елементів ринвової системи: *риштак, ринва, денце універсальне, хомут ринвовий, перехідник.*

Характерною ознакою сучасної української дахобудівної термінології, як і будь-якої іншої професійно-трудової термінології є сукупність простих (однослівних) і складних (термінологічних словосполук) термінів, які відрізняються від загальновживаних слів, вільних і стійких словосполук своєю семантичною організацією. Причому прості терміни кількісно переважають складені. Так, простими (однослівними) термінами є номени *гребінь, закріп, злучник, івер, колода, лата, контралата, кроква, кутник, лаз, наріжник, причілок, тибель, щогла, яндила*; а складеними – терміни: *аерострічка хребта, гребінчик звиска, денце універсальне риштака, лиштва опоряджувальна, самозахисний злучник риштака.* Щодо семантичної організації аналізованих термінів, то їх семантична специфіка, як термінів загалом, полягає у тім, що їм притаманне логічне узагальнення ознак номінованих об'єктів, функціонування головно як моносем, із зазначеним, порівняно із загальновживаним словом, семантичним полем.

Демонстративним прикладом є лексема "дах", яка у Словнику української мови в 11-ти томах подається з двома значеннями – прямим і переносним, а термін дах у системі дахобудівної термінології має лише одне значення "верхня захисна частина будівлі, що служить її покриттям".

Генетично прості терміни, що творять терміносистему будь-якої галузі, можуть бути або загальновживаними словами, або запозиченими, або утвореними з морфем за відомими, найчастіше загальномовними, словотвірними моделями. Отже і шляхи формування дахобудівної термінології сучасної української мови повинні бути: термінологізація загальновживаного слова, запозичення або деривація. Аналізований фактичний матеріал засвідчує активність цих трьох шляхів формування української дахобудівної термінології. Наслідком процесу термінологізації загальновживаного слова є виникнення термінів: *дах, покрівля, випуст, гребінь, димар, драбина, лава, півник, схил.* Прикладом чужомовного запозичення є терміни *клямра* (з нім.), *ринва* (з нім.), *тибель* (з нім.), *бляха* (з нім. через пол.). А результатом деривації є : *чільник, теплостійкість, закріпка, наріжник, кутник.*

Отже, як засвідчує аналіз фактичного матеріалу, сучасні дахобудівні терміни виконують функцію комунікативного обслуговування професійно-трудових потреб носіїв української мови; є простими (однослівними) і складеними (термінологічними словосполуками), генетично термінологізованими, запозиченими і деривaційними, що й

визначає їх лінгвальну сутність і дозволяє об'єднати в окрему дахобудівну підсистему будівельної терміносистеми.

Загалом, аналізуючи українську дахобудівну термінологію спостерігаємо вплив позамовних факторів на внутрішньомовні процеси її розбудови. Поява нових технологій, прихід в українське будівництво іноземних матеріалів і концепцій дахової справи вимагає швидкої реакції на створення чи запозичення нових галузевих термінів. Так нещодавно один з авторів цієї статті за технічною участю М.Кришталської підготував до друку українською мовою довідник фірми БРААС, однієї з європейських лідерів у дахобудівній (покрівельній) промисловості, яка розпочала свою діяльність на східноєвропейському ринку, зокрема в Україні. Ця праця прикладного характеру випередила термінологічні дослідження і систематизацію в галузі дахобудівництва і покрівлі, чим до певної міри спричинить внутрішньомовні процеси термінотворення і стабілізації українських дахобудівних термінів.

НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ТЕРМІН І НОМЕНКЛАТУРНИЙ ЗНАК У ЦАРИНІ ДЕРЕВООБРОБЛЕННЯ

© Борис Прокопович, 2000
Український державний лісотехнічний університет, Львів

Серед багатьох проблем сучасної української лінгвістики дуже гостро стоїть питання науково - технічної термінології. Раніше російська мова брала на себе провідну роль не лише у міжнаціональному спілкуванні, але й у науці і техніці. Сьогодні ж, на етапі становлення і розвитку молодої Української держави, питання науково-технічної термінології є одним з найактуальніших питань розвитку загальнонародної літературної мови [1].

Українська науково-технічна термінологія утворювалась і розвивалась декількома шляхами. Спочатку українські науковці у пошуках нових термінів пішли шляхом дослівного перекладу російських термінів українською мовою. Такий шлях виявився неефективним хоча б тому, що в українській мові іноді відсутні повні і точні аналоги російських термінів. Тому науковцям разом з лінгвістами довелось відмовитись від цього шляху, попередньо взявши з нього все можливе і суттєве. Другий напрям, який обрали науковці та лінгвісти у пошуку нових українських науково-технічних термінів, - це запозичення іноземних термінів. Але і цей шлях не дає максимального результату, оскільки він обмежений рамками вже існуючих на даний момент часу іноземних термінів.

І тоді науковці пішли шляхом створення власних термінів, які часом не зовсім відповідали своїй суті, тобто проблеми на цьому не закінчились. Тому пошук шляхів розв'язання цих проблем продовжується і вимагає цілеспрямованої роботи, яка потребує компетентності та інформованості. Основні труднощі тут полягають у відсутності необхідної сучасної галузевої літератури, яка у більшості своїй застаріла, не відповідає зрослим вимогам і не дає відповідей на питання, які цікавлять науковців і лінгвістів. Історія розвитку терміносистеми розпорошена у різних джерелах (тезах, статтях, монографіях, галузевих словниках різних типів - перекладних, тлумачних, комбінованих тощо) і потребує систематизації.